

КУЛЬТУРА ДІАЛОГУ ЯК ОСНОВНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ

У статті розглядаються питання, пов'язані з трактуванням поняття „культура діалогу”, і проблеми формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців-аграріїв. Ключові слова: культура професійного спілкування, діалогізація педагогічного процесу, інтелектуальна співпраця.

Амеліна С. Н. Культура диалога как основная характеристика качества профессионального общения. В статье рассматриваются вопросы, связанные с трактовкой понятия «культура диалога», и проблемы формирования культуры профессионального общения будущих специалистов-аграриев. Ключевые слова: культура профессионального общения, диалогизация педагогического процесса, интеллектуальное сотрудничество.

Amelina S. N. Culture dialog as basic description of quality of professional intercourse. The article is dedicated to the question of „culture of dialog” and to analyses of ways of professional culture formation of agrarian students. Key words: culture of professional communication, dialogization of the pedagogical process, intellectual cooperation.

Динамічність, мобільність, гострий дефіцит часу, притаманні сучасному етапу розвитку суспільства, практично не залишають місця для довгих монологів. Тривале, монологічне спілкування, яке не має на меті врахування позиції опонента, все більше витісняється діалогічним – навіть із таких звичних і традиційних сфер свого застосування як виробничі наради, інструктажі, звіти тощо. Тому мета статті – розглянути культуру діалогу як основну характеристику якості професійного спілкування майбутніх фахівців-аграріїв. Для розуміння її сутності звернемося до визначення поняття „культура діалогу”.

Феномен діалогу був і залишається предметом вивчення філософів, культурологів, лінгвістів, літературознавців, мистецтвознавців, соціологів, психологів, педагогів, які досліджували різні його аспекти: як загально-людську реальність, форму людської свідомості та самосвідомості (М. Бахтін, М. Бубер та ін.); природу діалогу та діалогічність мислення (В. Біблер, Л. Виготський, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн, О. Соколов та ін.); рольову діалогічну взаємодію у комунікації (А. Добрович, В. М'ясищев, Я. Яноушек та ін.); психологічні аспекти діалогу (О. Бодальов, Г. Ковальов, К. Роджерс, А. Хараш та ін.); діалог у педагогічному спілкуванні (Г. Балл, І. Глазкова, Л. Зазуліна, В. Кан-Калик, Г. Ковальов, О. Киричук, С. Копилов, В. Кушнір, В. Семиченко та ін.); особливості, структуру, функції діалогу (М. Бахтін, М. Біблер, В. Кучинський та ін.). Визначення діалогу під кутом зору педагогічної науки пропонується у „Українському педагогічному словнику”: „...форма ліквідації виховних конфліктів шляхом обміну думками сторін і знаходження спільної позиції” [3, с. 96]. Для уточнення поняття „культура діалогу” у сфері педагогіки звернемося до провідних концепцій діалогу. Базовими для розвитку культури діалогу у педагогіці є концепції діалогу М. Бахтіна і М. Бубера, на які спираються практично всі сучасні дослідники діалогу. Обидві концепції онтологічні за своєю сутністю.

В основу діалогічної концепції М. Бахтіна покладена проблема „я – інший”, яка конкретизується поняттями „я – для – себе”, „я – для – іншого”, „інший – для – мене”. Розглядаючи творчість Ф. Достоєвського, М. Бахтін дійшов до висновку, що існує особлива діалогічна сфера буття людини: „...саме буття людини є найглибшим спілкуванням. Бути означає спілкуватися” [1, с. 201]. За М. Бахтіним, у діалозі відбувається взаємодія різних контекстів, різних точок зору, різних кругозорів, різних експресивно-акцентних систем, різних соціальних „мов”. М. Бахтін розглядає діалог як процес взаємодії особистісних сутностей одна з одною. Форми діалогічних відносин можуть бути різними, оскільки різними є форми взаємодії, що відбувається. Діалогічні відносини виникають спонтанно. Передумовою їх утворення М. Бахтін вважає наявність комунікативної інтенції, яку він трактує як установку на „слово”: „Логічні і предметно-змістовні відносини, щоб стати діалогічними... повинні втілитись, стати словом, тобто висловленням, і отримати автора, тобто творця даного висловлення, чюю позицію він виражає” [1, с. 212]. „Слово” викликає діалогічну реакцію. За М. Бахтіним, „слово” – це не знакова одиниця, як його розглядають лінгвісти. Для нього „слово” є значно ємнішим, це – висловлення авторської точки зору на певне

питання. М. Бахтін виділяє два види діалогу – дистальний (реакції на „сутність справи”) і модальний (реакції на ставлення автора до теми). Головним за значенням та переважаючим за частотою вживання він вважає модальний діалог. У зв’язку з цим М. Бахтін наголошував на особистісному аспекті будь-якого висловлення. Стати автором – це означає висловити не просто думку, а і своє ставлення до неї. Власне діалогічна реакція виникає тоді, коли слово сприймається як знак „чужої змістової позиції... тобто, коли ми чуємо в ньому чужий голос” [1, с. 214]. Тому будь-який діалог для М. Бахтіна – це завжди полеміка, це чергування реакцій опонентів на „голос” один одного: „У прихованій полеміці авторське слово спрямоване на свій предмет, як і всяке інше слово, але при цьому кожне твердження про предмет будується так, щоб, окрім свого предметного сенсу, полемічно вдарити по чужому слову з цієї ж теми, по чужому твердженню про той же предмет” [1, с. 227]. У контексті дослідження культури професійного спілкування у студентів аграрних ВНЗ важливою є теза про те, що при наявності двох різних позицій щодо одного предмету (під предметом М. Бахтін розумів ідею, думку) між ними неодмінно виникають діалогічні відносини. Одна діалогічна реакція породжує іншу, запускаючи, за влучним виразом М. Бахтіна, „перпетуум мобіле”. Діалог, з його точки зору, є принципово безкінечним, бо він становить собою ланцюжок модальних стимулів партнерів, спрямованих один на одного. Такий діалог є засобом пізнання особистості, а пізнання саме по собі є діалогічним. Таким чином, М. Бахтін розглядав діалогічні відносини як міжособистісні за своїм психологічним сенсом і як комунікативні за формою висловлення. Цю ідею покладемо в основу розуміння партнерських взаємин у професійному спілкуванні майбутніх аграріїв. Переконливим у поглядах М. Бахтіна є положення про діалогічність існування і життєдіяльності особистості. Вчений вважає, що активність того, хто пізнає, є діалогічною. Діалогічність активності пізнання спирається на діалогічний рух розуміння. Тезу про активність пізнання у вигляді взаємодії особистостей вважаємо ключовою для нашого розуміння культури діалогу як основної характеристики культури професійного спілкування.

Погляди М. Бахтіна у принципових питаннях співпадають з поглядами європейських діалогістів, зокрема, М. Бубера. Проте, на відміну від М. Бахтіна, М. Бубер, який також вважав діалог особливим станом людського існування, відстоював точку зору, що світ людських взаємовідносин є переважно недіалогічним, і що тільки небагатьом людям й дуже рідко вдається досягти справжнього діалогу, а всі інші приречені на невдачу [2]. Успішним є тільки той, хто відмовляється від крайностей у спілкуванні, хто здатен відійти і від індивідуального, і від соціального. Існування людини М. Бубер розглядає як співіснування з іншими людьми. Він розмежовує дві сфери: „Я” – „Це”, де реалізується ставлення людини до світу, і „Я” – „Ти”, де відбувається автентичне буття.

Основна ідея концепції діалогу М. Бубера полягає в тому, що „Я” є не субстанцією, а зв’язком, відношенням до „Ти”. Завдяки цьому і виконується призначення людини. Дистанція між „Я” й „Ти” і є тим місцем, де реалізується автентичне буття людини [2]. Саме у цій проміжній між двома учасниками діалогу сфері виникають новоутворення, які породжуються спільно, а не одним із партнерів. М. Бубер пропонує свою класифікацію видів діалогу, яка хоч і спирається подібно класифікації М. Бахтіна на тип реакції партнерів один на одного, проте має зовсім інший вигляд, враховуючи прояв діалогу не тільки у мовленні, але й у мовчанні: „Я знаю три види діалогу: оригінальний (реальний), який може бути втілений як у мовленні, так і у мовчанні, у такому діалозі кожен із його учасників має на увазі іншого або інших у їх дійсному і своєрідному бутті, і, спілкуючись, намагається встановити реальний взаємозв’язок; технічний, викликаний необхідністю об’єктивного взаєморозуміння; і, нарешті, замаскований під діалог монолог, у якому дві або декілька осіб дивним способом говорять між собою, при цьому думаючи, що вони позбавлені нестерпного перебування наодинці з собою” [2, с. 108].

На думку М. Бубера, справжній діалог створює нову концепцію міжлюдського (протиставляється соціальному). Таке відкидання соціального у вигляді соціальних установок і ролей, а визнання тільки міжлюдського як невід’ємної передумови справжнього діалогу нам здається неправомірним, адже, на наш погляд, міжособистісні стосунки і професійна взаємодія мають розглядатись у соціальному контексті.

Надзвичайно цінною для нашого бачення процесу формування культури професійного спілкування з опорою на культуру діалогу ми вважаємо концепцію Г. Ковальова, згідно з якою діалог є загальним принципом оптимальної організації й управління на всіх рівнях організації і

розвитку життєдіяльності на Землі – від біологічного рівня до соціального та особистісного. Повністю поділяємо думку вченого про те, що саме порушення принципу діалогізму, використання монологічних, об'єктних стратегій впливу і породжує найгостріші і найважчі для вирішення проблеми людства. Згідно з поглядами Г. Ковальова, „формування нового мислення („планетарної свідомості”) – це становлення мислення і свідомості за сутністю своєю діалогічних, гуманістичних, виховання у людей почуття відповідальності за долю всього світу і всієї планети” [7, с. 43].

Як і М. Бахтін, Г. Ковальов виходить з того, що сутність психічної організації людини є діалогічною. Він вважає, що психологічною умовою реалізації розвиваючої стратегії впливу, найбільш релевантною для суб'єкт-суб'єктного підходу, є діалог. На цю ідею вченого спираємось при визначенні психолого-педагогічних умов формування культури професійного спілкування у студентів аграрних ВНЗ, включаючи до них організацію професійної підготовки студентів на діалогічних засадах та залучення студентів до професійної самореалізації у процесі навчального діалогу. Спираючись на тезу про діалогічність внутрішнього світу особистості фахівця, до основних принципів організації професійного діалогічного спілкування відносимо: емоційну і особистісну відкритість партнерів по спілкуванню; психологічну налаштованість на актуальні стани один одного; безоцінність, довіру і щирість висловлення почуттів і станів.

У своїй концепції формування культури професійного спілкування звертаємось до ідеї Г. Ковальова про те, що діалог як форма спілкування – це процес взаєморозвитку партнерів. У стані діалогу дві особистості починають утворювати загальний психологічний простір, створювати єдине емоційне „співіснування” („со – бытие”), в якому вплив (у звичайній, об'єктній, монологічній сутності цього поняття) перестає існувати, поступаючись місцем „психологічній єдності суб'єктів, в якій розгортається творчий процес взаєморозкриття і взаєморозвитку, створюються умови для самовпливу і саморозвитку. Будучи адекватним суб'єкт-суб'єктному характеру самої людської природи, діалог є найбільш релевантним для організації найпродуктивніших і особистісно розвиваючих контактів між людьми” [7, с. 51]. У ідеях Г. Ковальова про інтелектуальну та емоційну єдність партнерів у діалозі знаходимо підтвердження думки про відображення у культурі діалогу відповідних компонентів культури професійного спілкування майбутніх фахівців-аграріїв.

Вагомими для формування і розвитку когнітивно-пізнавального компонента культури професійного спілкування у студентів аграрних ВНЗ є погляди Є. Рапацевича, який поділяє підхід Г. Ковальова, визнаючи діалог засобом науково-пізнавальної творчості на підставі того, що діалог виконує декілька функцій: функцію оптимізації наукового пошуку (сприйняття його різнобічності); функцію коригування (взаємне уточнення та виправлення точок зору, що взаємодіють); функцію синтезу (як засіб поєднання взаємодіючих результатів) [8, с. 178].

У подальшому ідеї Є. Рапацевича доповнює концепція В. Горшкової, яка розглядає діалог у якості універсального методу дослідження системи міжсуб'єктних відносин, що розвивається. З цієї позиції дослідниця виділяє наступні функції діалогу: діагностична; перетворююча; прогностична [4, с. 14]. Вона дотримується думки, що діалог „породжений реальним станом сучасного педагогічного процесу і актуалізацією гуманітарно-діалогічного мислення людини в контексті культури і сучасності” [4, с. 37]. Погоджуючись з тезою про породження діалогу самим педагогічним процесом, концентруємо свою увагу на діалогізації цього процесу при створенні науково-методичної системи формування культури професійного спілкування у студентів-аграріїв.

Прихильники діяльнісного підходу А. Гжегорчик [5] і М. Кларін [6] акцентували діалогічний аспект у вчинках, діях та взаємодії особистостей, що під кутом зору нашого дослідження відіграє значну роль у формуванні операційно-діяльнісного компонента культури професійного спілкування студентів вищих аграрних закладів освіти. У поглядах А. Гжегорчика отримала розвиток ідея М. Бахтіна про нескінченність діалогу. На думку А. Гжегорчика, діалог – це „інтерація, яка триває невизначено довгий час” [5, с. 56]. Автор розглядає діалог цінностей, реалізованих у поведінці, вважаючи, що завжди, особливо у випадку довгострокових дій чи діяльності, цінності, реалізовані одними людьми, обов'язково сприймаються іншими. Теза про взаємодію у мотиваційно-ціннісній сфері, яка відбивається у комунікативній поведінці і професійній діяльності, знаходить відгук у нашому уявленні про взаємозв'язок та взаємовплив мотиваційно-ціннісного і операційно-діяльнісного компонентів культури професійного спілкування майбутніх фахівців-аграріїв. М. Кларін розглядав діалог у контексті спільної навчальної діяльності вчителів і учнів, вважаючи діалог важливим складником навчального процесу. Як бачимо, за останні роки значно зросла увага до

використання діалогу у навчанні, де він розглядається як „форма педагогічної взаємодії учителя – учня (учня – учня) в умовах навчальної ситуації, в ході якої відбувається інформаційний обмін, взаємний вплив і регулюються відносини” [3, с. 96].

Потреба у динамічності, мобільності та необхідність плідної співпраці у сфері професійної діяльності зумовлюють пріоритет діалогічності у професійному спілкуванні. Тому культуру діалогу можна розглядати як основну характеристику якості професійного спілкування. Високий рівень культури діалогу є адекватним відображенням суб'єкт-суб'єктного характеру у професійному спілкуванні.

Література

1. Бахтин М. М. Проблема поэтики Достоевского / М. М. Бахтин. – М.: Сов. Россия, 1979. – 318 с.
2. Бубер М. Я и ты / Бубер М. – М.: Высшая школа, 1993. – 175 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.
4. Горшкова В. В. Проблема субъекта в педагогике / В. В. Горшкова. – Л., 1991. – 142 с.
5. Гржегорчик А. Духовная коммуникация в свете идеала ненасилия / А. Гржегорчик // Вопросы философии. – 1992. – №3. – С. 54-64.
6. Кларин М. В. Инновационные модели учебного процесса в современной зарубежной педагогике: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук: спец. 13.00.01 / М. В. Кларин. – М., 1994. – 40 с.
7. Ковалёв Г. А. Общение и диалог в практике обучения, воспитания и психологической консультации / Г. А. Ковалёв. – М., 1987. – 87 с.
8. Современный словарь по педагогике [сост. Е. С. Рапацевич] – Мн.: „Современное слово”, 2001. – 928 с.

Надійшла до редколегії 26.09.2009

УДК 378.674

Лукьянова М. И., Безгин А. А.

СУПЕРВИЗОРСКАЯ ПОДДЕРЖКА ПЕДАГОГА КАК СПОСОБ ПРОФИЛАКТИКИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ДЕСТРУКЦИЙ

Лукьянова М. И., Безгин А. А. Супервизорська підтримка педагога як спосіб профілактики професійних деструкцій. У статті розкриваються можливості супервизорства як підтримуючої, супроводжуючої техніки в забезпеченні профілактики професійних деструкцій у педагога. Ключові слова: супервизорство, професійні деструкції, особистісно орієнтований підхід у педагогічній діяльності, індивідуальна супервізія, групова супервізія.

В статье раскрыты возможности супервизорства как поддерживающей, сопровождающей техники в обеспечении профилактики профессиональных деструкций у педагога. Ключевые слова: супервизорство, профессиональные деструкции, личностно ориентированный подход в педагогической деятельности, индивидуальная супервизия, групповая супервизия.

Lukyanova M. I., Bezgin A. A. Supervision support of teacher how method of prophylaxis of professional destructions is. Possibilities of supervision as a supporting, accompanying technique in providing of prophylaxis of professional destructions at a teacher open up in the article. Key words: supervision, professional destructions, personality oriented approach in pedagogical activity, individual supervision, group supervision.

Супервизорство, как поддерживающая, сопровождающая техника, основана на личном профессиональном опыте педагога, формирующемся в процессе освоения им профессиональной деятельности и проектирования своего профессионального пути. В «Психотерапевтической энциклопедии» под редакцией Б. Д. Карвасарского супервизия определяется как один из методов подготовки и повышения квалификации; форма консультирования специалиста в ходе его работы более опытным, специально подготовленным коллегой, «позволяющая супервизируемому систематически видеть, осознавать, понимать и анализировать свои профессиональные действия и свое профессиональное поведение» [3, с. 609]. Супервизия имеет своей целью развитие знаний, навыков и умений, способствующих совершенствованию профессиональной деятельности педагога. В